Науково-Соціялістична Бібліотека

Карл Маркс і Фрідріх Енґельс про диктатуру пролєтаріяту

Зібрав
Ернст Дран

З німецького переклав
Сергій Вікул

БЕРЛІН — КИЇВ
1921.

ДЖЕРЕЛА.

Енґельс, Фрідріх, Основи комунізму. Укр. вид. Київ, 1919.

Маркс, Карл і Енґельс, Фрідріх, Комуністичний Маніфест, Укр. вид. Київ, 1918.

Листи і витяги з листів І. Ф. Бекера, І. Діцґена, Фр. Енґельса, К. Маркса і А. до Ф. А. Зорґе та инших Нім. вид. Штутґарт, 1906.

Дран, Ернст і Фрідеґ, Ернст, Німецький революційний альманах. Нім. вид. Берлін, 1919.

Вермут і Штрібер, Комуністичні змови. Нім. вид. Берлін, 1853.

Маркс, Карл, Громадянська війна у Франції. Укр. вид. Харків, 1921.

„Neue Zeit“ („Нові часи“), нім. періодичне вид. Штутґарт, т. IX, X і XX.

З арсеналу соціялізму. Нім. вид. Франкфурт н. М., 1907.

Найдавніший документ, в котрому говорить **Енґельс** про диктатуру пролєтаріяту, є старий льондонський статут **Союзу Комуністів** з 8. грудня 1847 року. В ньому сказано:

§ 1. Ціллю союзу є повалення буржуазії, **панування пролєтаріяту,** знесення старого, опертого на клясові противенства, буржуазного громадянства і основання нового громадянства без кляс і без приватної власности."

Вже в цьому реченні є вказівка на диктатуру пролєтаріяту по „поваленні буржуазії". Справа стане яснішою, коли ми приглянемося блище складеному **Фрідріхом Енґельсом „Нарисові Комуністичного Маніфесту".** Тут каже він у вісімнацятому питанні: Який розвиток перейде ця революція (то-б-то знесення приватної власности)?

Відповідь: Передусім встановить вона **демократичний державний лад***) і разом з тим посередно чи безпосередно політичне панування пролєтаріяту . . .

Демократія була би для пролєтаріяту цілком безхосенною (непотрібною), якби він не використав її відразу як засіб для переведення дальших заходів, що мали би на меті знесення приватної власности і забезпечення істнування пролєтаріяту. Найголовніші з

---

*) „Демократичний" вжито тут не в змислі нинішнього поняття „демократія", лише в змислі панування народу — панування пролєтаріяту, отже, цілком противно до слів Бісмарка: „Я є також народ".

тих заходів, які вже тепер є необхідними наслідками істнуючих відносин, такі:

1. Обмеження приватної власности поступовим податком, великим податком на спадщину, знесенням спадкового права для бічних ліній (братів, небожів і т. п.) примусовими позиками і т. д.

2. Повільна експропріяція земельних власників, фабрикантів, власників залізниць і корабельних ліній, почасти через конкуренцію державної промисловости, почасти безпосередно шляхом відшкодовання в асіґнатах (в паперових грошах особливого роду).

3. Конфіскація дібр всіх еміґрантів та повстанців проти більшости народу.

4. Орґанізація робіт для пролєтарів на національних добрах, на фабриках та майстернях, через що буде усунено конкуренцію робітників поміж собою, і фабриканти, оскільки вони будуть ще істнувати, будуть змушені платити робітникам таку саму підвищену платню, як і держава.

5. Рівна трудова повинність (примус праці) для всіх членів громадянства аж до цілковитого знесення приватної власности. Творення промислових (індустріяльних) армій, особливо для сільського господарства.

6. Централізація кредитової сістеми і фінансових установ в руках держави за допомогою національного банку з державним капіталом і переслідування всіх приватних банків та банкирів.

7. Збільшення національних фабрик, майстерень, залізниць та корабельних ліній, обробітка всіх земельних маєтків і удосконалення вже оброблюваних в тій самій мірі, в якій збільшуються капітали і робітники, що стоять до роспорядимости нації.

8. Виховання всіх дітей в національних установах і на національні кошти від тої хвилі, коли вони можуть вже обійтися без початкового матерного догляду.

9. Урядження по національних маєтках великих дворців для тих громадян, котрі займаються так про-

мисловою як і сільськогосподарською працею і об'єднують в собі кращі сторони так міського як і сільського життя, уникаючи натомісць однобічности і шкідливих сторін обох способів життя.

10. Зруйновання всіх нездорових і зле побудованих помешкань та дільниць міст.

11. Рівне спадкове право так для позашлюбних, як і для шлюбних дітей.

12. Концентрація цілої транспортної справи в руках нації.

Всі ці заходи не можна, звичайно, перевести за одним разом. Але переведення одного буде завше тягнути за собою переведення другого. Хай тільки відбудеться перший рішучий наступ на приватну власність, а відтак вже пролєтаріят побачить себе змушеним іти все далі, щораз то більше концентрувати в руках держави цілий капітал, ціле рільництво, цілу індустрію, цілий транспорт, цілий обмін. В цьому напрямі ділають всі ці заходи, а можливість їх переведення й їхні централізуючі наслідки будуть зростати в тій самій мірі, в якій будуть збільшуватися продукційні сили краю завдяки праці пролєтаріяту. Зрештою, коли цілий капітал, ціла продукція і цілий обмін будуть скупчені в руках нації, приватна власність відпаде сама собою, гроші стануть непотрібними, а продукція так збільшиться і люде так зміняться, що також зникнуть і всі инші форми економічних взаємин старого громадянства."

Подібно ж висловлюється пізніше й комуністичний маніфест, коли каже, що першим ступнем в робітничій революції є піднесення пролєтаріяту до становища пануючої кляси, здобуття демократії.

Пролєтаріят використає своє політичне панування для того, щоби вирвати у буржуазії цілий капітал, сцентралізувати всі знаряддя продукції в руках держави, то-б-то орґанізованого як пануюча кляса пролєтаріяту, і можливо швидче збільшити загальну кількість продукційних сил.

Спочатку, природно, це може статися тільки дорогою деспотичного втручання в право власности і в буржуазні продукційні відносини, отже за допомогою засобів, котрі видаються економічно невистарчаючими і недоцільними, але котрі в бігові руху переростають самих себе і є необхідними як засіб для перевороту цілого способу продукції.

Ці заходи будуть, природно, ріжними по ріжних країнах.

В передових країнах можуть, однак, бути вжиті, загально беручи, слідуючі:

1. Експропріяція земельної власности і зужиття земельної ренти для державних видатків.
2. Сильний поступовий податок.
3. Знесення спадкового права.
4. Конфіскація власности всіх еміґрантів та повстанців.
5. Централізація кредиту в руках держави за допомогою національного банку з державним капіталом і виключним правом монополю (виробу і поділу тих чи инших господарчих дібр).
6. Централізація транспортної справи в руках держави.
7. Збільшення національних фабрик, знаряддів продукції, обробітка і удосконалення сільсько-господарських маєтків після загального пляну.
8. Рівна трудова повинність (примус праці) для всіх, заведення промислових (індустріяльних) армій, особливо для сільського господарства.
9. Об'єднання промислових і сільсько-господарських (рільничих) підприємств, спріяння повільному знищенню ріжниць поміж містом а селом.
10. Громадське і безплатне виховання всіх дітей. Знесення фабричної праці дітей в її нинішній формі. Об'єднання виховання з матеріяльною продукцією і т. д.

Коли в бігу розвитку зникнуть клясові ріжниці і ціла продукція буде сконцентрована в руках асоційо-

ваних індівідів (об'єднаних в спілки людей), тоді громадська влада втратить свій політичний характер. Політична влада властиво є орґанізованою владою одної кляси для погноблення другої. Якщо пролєтаріят в своїй боротьбі з буржуазією неминуче об'єднується в клясу, робить себе дорогою революції пануючою клясою і яко пануюча кляса силою зносить старі продукційні відносини, то зносить він разом з цими продукційними відносинами й умови істнування клясових противенств, кляси взагалі, а цим і своє власне панування яко кляси.

На місце старого буржуазного громадянства з його клясами й клясовими противенствами приходить асоціяція (спілка), в котрій є „змога для вільного розвитку кождого і є умови для вільного розвитку всіх."

Ще докладніше говорить про це „промова з березня 1850 р.", в котрій „Центральний Комітет Союзу" висловлюється про належну тактику супроти буржуазних революціонерів:

„. . . В той час як демократичні дрібні буржуа*) хотять по можливости швидче скінчити революцію, наше завдання полягає в тому, щоби робити революцію перманентною (безпереривною) аж доти, доки всі більше або меньше маєтні кляси не будуть скинуті з їхнього панування, доки пролєтаріят не здобуде державної влади і доки асоціяції (спілки) пролєтарів не тільки в одній країні, але в усіх пануючих країнах, не поступлять так далеко наперед, що в цих країнах зникне конкуренція пролєтарів, що принайменьше головні продуктивні сили будуть сконцентровані в руках пролєтарів. Для нас не може розходитися про зміну форм приватної власности, тільки про її знищення, не про замазування клясових противенств, лише про знесення кляс, не про поліпшення істнуючого громадянства, лише про основання нового . . . ."

*) Тепер — соціялдемократи.

Так каже ця „промова“, котра зрештою дає також тактичні правила, котрі має взяти на увагу пролєтаріят при перемозі дрібнобуржуазної демократії.

До цієї цітати треба перш за все додати два місця з листів Маркса й Енґельса до їхнього приятеля Вайдемаєра в Ню-Йорку. **Маркс** у своєму листі з 5. березня 1852 р., між иншим, каже:

„Буржуазні історики давно переді мною представили історичний розвиток цієї боротьби кляс, а буржуазні економи економічну анатомію цих кляс. Моїм ділом було довести:

1. що істнування кляс звязане тільки з певними, історичними боротьбами, сполученими з розвитком продукції,
2. що клясова боротьба неминуче веде до диктатури пролєтаріяту,
3. що ця диктатура становить лише перехід до знесення всіх кляс і до безклясового громадянства . . .“

А 12. квітня 1853 р. пише **Енґельс:**

„. . . Передумови пролєтарської революції, зарядження, котрі підготовують нам поле бою і розчищують дорогу, — одна і неподільна республіка, а також річі, котрі ми тоді мусіли заступати **проти** людей, котрих природним і нормальним завданням було їх перевести . . . все це тепер не викликає суперечок. Панове дечому навчилися. Цього разу починаємо відразу з маніфесту, між иншим завдяки також і кельнському процесові . . .

Все це поширюється, природно, тільки на теорію; в практиці ми все зходимо на те, щоби спонукати перш за все до рішучих заходів і цілковитої безоглядности. Та тут-то й лихо. Мені передчувається, що чи не буде змушена одного прекрасного ранку наша партія, завдяки безпорадности і млявости всіх инших, приступити до правительства, щоби зрештою переводити річі, котрі є не в нашому, лише в загально революційному і то специфічно дрібнобуржуазному ін-

ресі; в цьому випадкові ми будемо змушені, спонукані до того пролєтарськими масами, звязані своїми власними більше чи меньше зле зрозумілими, більше чи меньше в пристрасній формі висловленими, в запалі смертельної боротьби висунутими вимогами і плянами, робити комуністичні експеріменти і скоки, про котрі ми самі знаємо дуже добре, як передчасними вони є. При цьому стратимо голову . . . , настане реакція і перше, ніж світ в стані буде видати про це вирок історії, матимуть нас не тільки за сволоту, що було би байдуже, але й також за дурнів, що далеко гірше"...

Ми бачимо, отже, що Енґельс уже 1853 р. не боявся витягнути з диктатури всі належні консеквенції (наслідки).

Після 1853 р. аж до сімдесятих років бракує тих чи инших заяв в справі диктатури пролєтаріяту, коли не зараховувати до них також того місця з льондонського „Volk'у" 1859 р., де **Маркс** в статті „Spre und Mincio" вказує на можливість війни поміж Прусією а Францією і Росією і каже: „Прусія могла би в такому разі вдержатися лише за допомогою революційних засобів". Дотичні, недвозначні місця находяться в листі до Куґельмана з 12. квітня 1871 р.

„. . . Якщо переглянеш останній розділ мого „Вісімнацятого Брюмера", то побачиш, що на мою думку найблище завдання (спроба) французької революції полягає вже не в тому, щоби передати бюрократично-мілітаристичну машинерію з одних рук до других, як то було досі, лише в тому, щоби її **зломити (розбити),** і це є передумовою кождої справжньої народньої революції на контіненті. Це також намагалися зробити наші героїчні парижські товариші. . . . Якщо вони впали, то ніщо так не завинило в тому, як їхня „добродушність". Треба було зараз іти на Версаль, потім тільки на Вінуай, і тоді реакційна частина парижської національної ґвардії сама була би опустила поле бою . . . Друга помилка: Центральний Комітет занадто рано здав свою владу, щоби зро-

бити місце Комуні. Знов через занадто „чесну“ скрупулятність!“, а 17. квітня він пише: „Боротьба робітничої кляси з клясою капіталістів та її державою завдяки парижській комуні вступила в нову фазу свого розвитку. Хоч як не скінчилося би безпосередно діло комуни, здобуто нову вихідну точку всесвітньоісторичного значіння.“

Виходячи з цих поглядів, написав **Карл Маркс** свою „Громадянську війну у Франції“, в передумові до котрої двацять років пізніше Енґельс писав:

„. . . Ви, панове, хочете знати, як виглядає ця диктатура? Подивіться на парижську Комуну. Це була диктатура пролєтаріяту.“

Особливо III. розділ містить в собі місця, котрі нас найбільше тут інтересують. Ось що там знаходимо:

„. . . Робітнича кляса не може просто взяти в свої руки готової державної машинерії і відтак привести її в рух для своїх власних цілей . . .“

Першим декретом Комуни було . . . скасовання постійного війська і заміна його озброєним народом. Комуна утворилася з міських рад, обраних загальним правом голосовання в ріжних дільницях Парижу. Ці ради були відповідальні і зміняємі. Більшість їх складалася, само собою, з робітників і з признаних заступників робітничої кляси. Комуна повинна була бути не парляментарним, а працюючим тілом, одночасно виконавчим і законодавчим. Поліцію, до того часу знаряддя державного правительства, позбавлено її політичних прикмет і перетворено у відповідальне і кождого часу зміняєме знаряддя комуни. Таксамо урядників всіх инших галузів управління. Всі, починаючи від членів комуни, мусіли робити громадську службу за звичайну заробітну платню. Всі набуті права і спеціяльні кошти на представництво високих державних сановників (достойників) щезли разом з самими санами. Всі державні уряди перестали бути приватною власністю наймитів центрального прави-

тельства. Не тільки міське управління, але й ціла ініціятива, що виходила досі від держави, перейшла тепер до рук комуни. Скасувавши постійне війско і міліцію, ці знаряддя матеріяльної сили старого правительства, комуна відразу стала перед завданням зломити й знаряддя духового поневолення — попівську владу. Вона видала декрет про розвязання і вивласнення всіх церков, оскільки вони були певними маєтковими орґанізаціями... Всі просвітні установи відкрито для безплатного користування народу і одночасно очищено від усякого втручання держави і церкви. Цим не тільки зроблено шкільну освіту приступною для кождого, але й саму науку визволено від кайданів, накладених на неї клясовими пересудами і правительственною владою.

Судові урядники втратили ту позірну незалежність, котра в дійсности служила для того, щоби прикривати їхню залежність від усіх одно за другими йдучих правительств, з котрих кождому, по черзі, складали вони присягу на вірність і ламали її. Як кожда инша державна служба, вони повинні були вибиратися, бути відповідальними і зміняємими.

Парижська Комуна повинна була, само собою, стати взірцем для всіх промислових осередків Франції. Скоро в Парижі й другорядних осередках був заведений комунальний лад, — старе централізоване правительство мусіло уступити місце також і на провінції самопорядкуванню продуцентів (працюючих). В короткому нарисі національної орґанізації, котрого Комуна не мала часу дальше опрацювати, ясно сказано, що комуна мала бути політичною формою навіть найменьшого села і що постійне військо повинно було бути скрізь замінене народною міліцією з дуже коротким часом служби. Сільські ґромади кождої поодинокої округи повинні були впорядковувати свої спільні справи на зборах відпоручників (депутатів) в головному місті округи, а ці окружні збори мали знову посилати представників до національної деле-

ґації в Парижі; відпоручники (депутати) повинні були бути кождого часу зміняємі і звязані певними інструкціями своїх виборців. Немногі, але важливі функції, котрі ще залишалися тоді для центрального правительства, не малося на думці, як то навмисне брехалося, скасувати, а тільки перекласти їх на комунальних, то-б-то строго відповідальних урядників. Єдність нації не мала бути зломана, а, навпаки, повинна була бути орґанізована за допомогою комунальної конституції; вона повинна була стати дійсністю завдяки знищенню тої державної влади, котра видавала себе за втілення цієї єдности, але хотіла бути незалежною і вищою від нації, на тілі котрої, однак, вона була лише паразітарним наростом. В той час як орґани поневолення старої правительственної влади треба було відтяти цілком, її оправдані (потрібні) функції треба було вирвати у тої сили, котра хотіла стояти понад суспільством, і передати відповідальним слугам громадянства. Замісць того, щоби раз на три чи шість років рішати, який член пануючої кляси має заступати і дурити народ в парляменті, мало загальне виборче право служити орґанізованому в комуни народові таксамо як індівідуальне право вибору служить кождому з инших роботодавців для того, щоби вишукувати собі для свого діла робітників, десятників (доглядачів), рахівників. Дуже добре відомо, що товариства потрафлять таксамо добре, як і поодинокі особи, вишукати для своїх ділових справ підходящого чоловіка, а якщо помиляться, дуже скоро дати собі з тим раду. Але з другого боку ніщо не могло бути так противним духові комуни, як те, щоби загальне виборче право замінити гієрархічною інвеститурою (іменованням нищих урядників вищими) . . .

. . . Справжня тайна комуни полягала в тому, що вона була по сути правительством робітничої кляси, вислідом боротьби кляси продукуючої проти кляси присвоюючої, знайденою нарешті формою, під котрою може відбутися економічне визволення праці.

Без цієї останньої умови комунальний устрій був би неможливостю і обманом. Політичне панування продуцента не може істнувати поруч увіковічення його суспільного рабства. Комуна тому повинна була бути тою підоймою, котра мала повалити ті економічні підвалини, на котрих основувалося істнування кляс а разом з тим і клясового панування. З хвилею, коли праця еманціпується (визволиться), кожда людина стане робітником і продуктивна праця перестане бути клясовою прикметою.

Характеристичний факт: мимо всіх великих слів і величезної літератури останніх шестидесяти років про еманціпацію (визволення) робітників — ледви що візьмуть десь робітники справу в свої власні руки, яквідразу зачинають знову дзвеніти апольоґетичні (оборончі) промови речників теперішнього громадського ладу з обома його бігунами: капіталом і найманим рабством ... Так, начебто капіталістичне громадянство жило ще в стані найчистішої дівочої невинности, ще не розвинуло всіх своїх засад, ще не показало цілого свого самообману, ще не виявило цілої своєї проституукочої (продажної) дійсности! Комуна, кричать вони, хоче скасувати власність, підставу цівілізації! Так, мої панове, комуна хотіла скасувати ту клясову власність, котра роботу багатьох перевертала на власність немногих. Вона мала на меті вивласнення вивластителів. Вона хотіла індівідуальну власність зробити правдою, при чому засоби продукції, землю і капітал, ці тепер перш за все знаряддя до поневолення і визиску праці, вона хотіла перетворити на саме тільки знаряддя вільної і асоційованої (об'єднаної) праці. Але ж це є комунізм, „неможливий“ комунізм! Тепер ті люде з пануючих кляс, котрі мають досить розуму, щоби побачити неможливість дальшого істнування теперішньої системи — а таких є богато — поставали настирливими і чванливими апостолами товариської (кооперативної) продукції. Але якщо товариська продукція не має бути пустою марою і обманом, якщо вона має цілу товариську і національну

продукцію реґулювати після загального пляну, а тим самим взяти її під свій власний провід і покласти край істнуючій анархії і періодично відновляючимся конвульсіям, котрі є неминучою долею капіталістичної продукції — то чи ж було би це чимсь иншим, мої панове, як не комунізмом, „неможливим“ комунізмом? Робітнича кляса не вимагає ніякого чуда від комуни. Вона не має ніяких наперед заготованих утопій, котрі хотіла би переводити дорогою народних постанов. Вона знає, що вона, щоби вибороти своє власне визволення і разом з тим ту вищу форму життя, котрій сучасне громадянство завдяки своєму власному економічному розвиткові нестримно йде назустріч, що вона, робітнича кляса, має перейти через довгі боротьби, через цілий ряд історичних процесів, в наслідок котрих цілком зміняться так люде як і обставини. Вона не має ніяких ідеалів, котрі мала би здійснювати. Вона має тільки висвободити елементи нового громадянства, котрі розвинулися вже в лоні падаючого буржуазного громадянства . . . “

Доперва після цих рядків виступає в правдивому світлі часто цитована передмова до „Комуністичного Маніфесту“ з 1872 р., в котрій говориться:

„Хоч як змінилися відносини в останні двацять пять років, проте розвинені в цьому маніфесті загальні твердження ще й нині не втратили в своїй загальній цілости цілої своєї слушности. Лише де-що подекуди треба би поправити. Практичне применення (ужиття) цих засад — про це каже сам маніфест — буде скрізь і завжди залежати від історично витворених обставин, а тому в жадному разі не треба класти особливої ваги на предложені в кінці другого розділу революційні зарядження (заходи). Цей уступ в багатьох відношеннях звучав би нині инакше. Супроти велитенського розвитку великої промисловости в останні двацять пять років і поступаючого разом з ним росту партійної орґанізації робітничої кляси, супроти практичних досвідів — по-перше февральської рево-

люції і ще далеко більше паризької комуни, коли пролєтаріят вперше мав у своїх руках протягом двох місяців політичну владу супроти всього цього, тодішня наша проґрама є тепер подекуди перестарілою. Іменно комуна дала нам доказ того, що „робітнича кляса не може просто перебрати в свої руки готової державної машини і пустити її в рух для своїх власних цілей". Для цього, як свідчать погляди **Маркса** і **Енґельса**, потрібна попереду диктатура пролєтаріяту, і ця диктатура пролєтаріяту прибирає особливі форми в залежности від місця, часу і обставин. Що **Маркс** і **Енґельс** і пізніше ніяк не думали відкидати диктатури пролєтаріяту, свідчать їхні новіші заяви, ті найбільш важливі місця з праці **Маркса** „До критики партійної соціялдемократичної проґрами" з р. 1875, котрі р. 1890 опублікував **Енґельс** і тим самим засвідчив, що він також і тоді (то-б-то 1890 р.) стояв на ґрунті наведених поглядів. Він каже про це: „Тому, що гальський партайтаґ (з'їзд партії) поставив на денний порядок діскусію ґотської проґрами, я вважаю, недопустим далі ховати від суспільности документа, що стосується цієї діскусії." Ясно і недвозначно показує себе тут **Маркс** прихильником старих своїх теоретичних поглядів, коли він каже: „питаються . . . : що станеться з державою в комуністичному громадянстві? Иншими словами, які суспільні функції, анальоґічні теперішнім державним функціям, залишаться там?

На це питання можна дати тільки наукову відповідь і ані на блошачий скок не наблизимося до розвязання цієї проблєми через безконечні сопоставлення слів — народ і держава.

Поміж капіталістичним і комуністичним громадянством лежить період революційного перетворення одного в друге. Йому відповідає також політичний переходовий період, державою (державною формою) котрого не може бути ніщо инше, як тільки **революційна диктатура пролєтаріяту.**

Теперішня проґрама не має до діла ані з остан-

ньою, ані з тою формою держави, яку буде мати комуністичне громадянство.

Її політичні домагання не містять в собі нічого иншого крім старих, цілому світові відомих, балачок про загальне виборче право, безпосереднє законодавство, народній суд, народнє озброєння і т. п. Ці вимоги є лише відгомоном домагань буржуазної народньої партії, спілки миру і свободи. Це є виключно домагання, котрі, оскільки вони не перебільшуються в фантастичній уяві, вже зреалізовано. Тільки держава, в котрій їх здійснено, лежить не в межах німецької імперії, а в межах Швайцарії, Сполучених Держав Америки і т. п. Таким сортом „держави будучого" є нинішня держава, хоча й істнує вона поза „рамцями" німецької імперії. Але забувають одно. Тому, що німецька робітнича партія виразно проголошує, що вона буде провадити свою діяльність в межах „нинішньої національної держави", отже своєї держави, прусько-німецької, — адже ж инакше її вимоги були би в більшій части безглуздими, бо ж вимагають тільки того, чого не мають, — тому вона не сміє забувати головного, а саме того, що всі ці прекрасні річі ґрунтуються на визнанні так званого суверенітету (верховенства) народа, що вони через те тільки в **демократичній** республіці є на місці. А через те, що не є в стані вимагати демократичної республіки, то й не було чого ... хитрувати, вимагати річей, котрі мають рацію тільки в демократичній республіці, від держави, котра є нічим иншим, як прикрашеним парляментарними формами, пересякнутим февдальними пережитками, вже під впливом буржуазії перебуваючим, бюрократично побудованим, поліційно хороненим воєнним деспотизмом... Навіть вульґарна (звичайна буржуазна) демократія, котра в демократичній республіці бачить тисячелітнє царство і ніякого поняття не має про те, що власне в цій останній державній формі буржуазного громадянства клясова боротьба вирішиться остаточно — навіть ця вульґарна демократія стоїть без-

конечно вище від такого роду демократизму в межах поліційно дозволеного а льогічно недозволеного."

В подібному ж змислі пише **Карл Маркс** 19. вересня 1879 р. в турботах про поступовання ціріхських соціялдемократів: „Гехберґ неначе з неба впав, коли **Енґельс** сказав йому дійсну правду; він є „мирним" еволюціоністом і сподівається еманціпації (визволення) пролєтаріяту власне тільки від „освіченої буржуазії", то-б-то від собі подібних. **Лібкнехт** йому однак сказав, що ми всі в засаді згідні. Всі в Німеччині — то-б-то всі провідники поділяють його погляд. Лібкнехт справді, після того, як він дав такого великого маху в переговорах з лясалівцями (див. Ґотська проґрама), повідчиняв двері і ворота всім цим недолюдкам і через його в партії поширилася деморалізація, котра може щезнути **тільки** завдяки законові проти соціялістів... Цих панів отже попереджено і вони нас досить знають, щоби розуміти, що тут має значити: полягти або перемогти! Хотять вони компромітуватися — будь ласка! Нас, однак, компромітувати, в жадному разі ми їм не дозволимо. **Якими дурнями поробив їх уже парляментаризм,** можеш, між иншим, бачити з того, що вони завдали великого лиха Гіршові..., і що він добре таки поскуб чуба Кайзерові за його промову щодо бісмаркового митного законодавства..."

Ми приходимо до кінця, то-б-то до останньої заяви **Фрідріха Енґельса** по смерти його приятеля **Карла Маркса.** Також він лишився вірним своєму поглядові на клясову боротьбу і диктатуру пролєтаріяту, мимо всіх спроб де-яких людців це заперечити. Як давніше думали **Маркс** і **Енґельс** про „чисту демократію", ми вже бачили; таксамо гостро і ясно висловлюється **Енґельс** в середині 80-тих років про те, яку ролю буде грати „чиста демократія" підчас революції.

„Тепер нема чого сподіватися, що ми в моменті кризи будемо вже мати за собою більшість виборців,

отже більшість нації: Ціла буржуазна кляса а також рештки февдальних, маєтних кляс, як і сільське населення згуртуються тоді навколо надзвичайно революційної на словах скрайньої буржуазної партії (читай тепер: соціялдемократичної партії. Е. Др.), і я вважаю дуже можливим, що вона буде мати своїх представників в тимчасовому правительстві, і навіть, правдоподібно, матиме в ньому більшість. Як в такому випадкові **не треба** поводитися меньшости, показала соціялдемократична меньшість парижського февральського правительства 1848 р. . . . В . . . тому разі — коли наші резерви від 20—25 років, котрі не голосують, але істнують, розпічнуть акцію, чисту демократію можна буде **перескочити . . . В кождому разі одиноким нашим противником** в день крізи і після нього є навколо **чистої демократії** згуртована реакція у всій її цілости."

Енґельс вважав можливим перескочити чисту демократію в тому разі, коли в справу вмішається військо, а саме в наслідок великої европейської війни: „Ця війна", каже він в статті „Соціялізм в Німеччині", вміщеній в „Neue Zeit" т. X, 1, „мусить або принести соціялізмові негайну перемогу, або так з голови до пят захитати старим ладом і таку купу руїн після себе лишити, що старе капіталістичне громадянство стане неможливим більше, ніж коли б то не було, а соціяльна революція, хоча й буде відсунута на десять чи пятнацать років, однак мусітиме перемогти тим швидче і тим ґрунтовніше". В подібному змислі висловлюється він в одному листі з 24. жовтня того ж року до **Зорґе:** „Якщо Німеччина буде побита, а разом з тим і ми, тоді боротьба в найкращому разі стане такою завзятою, що Німеччина зможе вдержатися тільки за допомогою революційних засобів*) і через те ми, дуже можливо, будемо змушені взяти

*) Цим „революційним засобом" є власне диктатура пролетаріяту.

в свої руки владу і грати 1793 рік ... Однак хоча й вважаю великим лихом, наколи би прийшло до війни і наколи би ця остання поставила нас передчасно при владі, треба, проте, бути на це готовим і мене дуже тішить, що я маю на своєму боці **Бебеля,** котрий є найспосібнішим з наших людей." Як при такій ситуації уявляв собі **Енґельс** диктатуру пролєтаріяту, довідуємося з одного його письма з жовтня 1891 р., котре стоїть в звязку з попередніми заявами.

„Старе буржуазне громадянство може ще деякий час проживотіти, поки якийсь зовнішній штурхан не розвалить цієї трухлявої скрині. Ця гнила стара потвора може продержатися ще десятиліття після своєї внутрішньої смерти, якщо в воздусі буде спокійно. При всьому тому я думаю, що спокій не буде порушений. Ми стоїмо так, що не потрібуємо грати ва-банк (ризикувати).

Щоби взяти засоби продукції в свої руки, ми потрібуємо людей технічно підготованих і то в великому числі. Ми їх не маємо, ми досі навіть раділи, що не маємо клопоту з „освіченим" народом. Тепер — инша справа. Тепер ми маємо досить сили, щоби перенести і поретравити хоч яку кількість освіченого дрантя і я передбачаю, що в близші 8—10 років ми притягнемо досить молодих інжінірів, лікарів, правників і вчителів, щоби мати змогу порядкувати фабриками і великими маєтками за допомогою партійних товаришів в інтересах нації. Отже тоді наш вступ до влади буде цілком природним і відбудеться цілком гладко. Якщо ж, навпаки, ми прийдемо до влади передчасно через війну, тоді техніки будуть особливими нашими противниками і будуть нас обманювати і зраджувати, де тільки зможуть. Ми будемо змушені вживати проти них терору і всежтаки вони будуть нас обманювати. В невеликих розмірах це завше мало місце в французьких революціях. Вони мусіли навіть в звичайному управлінні всі нищі посади, що вимагали дійсної роботи, дозволяти обсаджувати і старими реакціонерами; ці ж тамували і паралїжували все. Тому

я маю надію і бажаю, щоби наш певний, з спокоєм невблаганости природного процесу поступаючий наперед розвиток залишився в своєму старому річищі.“

* * *

Це велике число витягів показує нам, що **Карл Маркс** і **Фрідріх Енґельс** з рішучою і недвозначною ясністю стояли на ґрунті „диктатури пролєтаріяту“ і що в обох з них не можна знайти жадного місця, котре дозволяло би твердити, що в теорії обох приятелів заходили будь-коли ті чи инші хитання. Нам лишається ще тільки дослідити, яке тактичне поступовання вважали слушним **Маркс** і **Енґельс**, коли би

I. підчас революції здобула владу „чиста демократія“,

II. була проголошена диктатура пролєтаріяту.

Перший випадок докладно обмірковується в „Промові з березня 1850 р., — Центральний Комітет до Союзу“, то-б-то до союзу Комуністів, в централі котрого були **Маркс** і **Енґельс**. Тут, між иншим, говориться:

„... Демократична (партія), котра є далеко більш небезпечна для робітників, ніж давня ліберальна, складається з трьох елєментів:

1. З поступової частини великої буржуазії, котра має на меті негайне цілковите знищення февдалізму і абсолютизму ...
2. З конституційно-демократичних дрібних буржуа, головною метою котрих підчас дотеперішнього руху було встановлення більше або меньше демократичної союзної держави ...
3. З республіканських дрібних буржуа, ідеалом котрих є німецька федеративна республіка на взір Швайцарії, і котрі тепер називають себе червоними і соціялдемократами тому, що вони мають благочестиве бажання знищити гніт великого капіталу над малим, великої буржуазії над дрібним міщанством. —

Всі ці фракції називають себе республіканцями або червоними, точнісінько як **республіканські дрібні міщане у Франції називають тепер себе соціялістами...** Само собою розуміється, що зміна назви цієї партії ані трохи не міняє справи для робітників, — вона тільки показує, що ця партія мусить творити фронт проти обєднаної з абсолютизмом буржуазії і мусить при тому спертися на пролєтаріяті.

Дрібноміщанська демократична партія в Німеччині є дуже сильна, вона обіймає не тільки велику більшість городського міщанства, дрібних промислових купців і ремісників, вона нараховує в своїх рядах також і селян та сільське робітництво, аж поки це останнє не знайде оперття в самостійному міському пролєтаріяті.

Революційна робітнича партія йде разом з цією демократичною партією проти тих фракцій, поборення котрих вона має на меті; вона виступає проти неї у всьому тому, при допомозі чого ці дрібнобуржуазні демократи хотіли би зміцнити своє становище.

Демократичні дрібні міщане (дрібні буржуа), далекі від того, щоби хотіти перевернути ціле громадянство в інтересах пролєтаріяту, стремлять до такої зміни суспільних відносин, завдяки якій істнуюче громадянство стало би для них можливо більше прибутковим і догідним. Звідси — перш за все зменьшення державних видатків через обмеження бюрократії і переложення головних податків на великих землевласників і капіталістів. Вони вимагають далі знесення гніту великого капіталу над дрібним... Далі — переведення на селі буржуазних (міщанських) відносин власности через цілковите знищення февдалізму. Щоби все це перевести, потрібують вони демократичного — чи то конституційного, чи то республіканського — державного ладу, котрий дав би більшість їм і їхнім спільникам селянам; таксамо потрібують вони демократичного місцевого самопорядкування, котре дало би їм в руки безпосередню контролю над громадською

властністю і передало би їм цілий ряд функцій, котрі тепер виконуються бюрократами.

Панування і швидкий зріст капіталу має, далі, поборюватися почасти обмеженнями в спадковому праві, почасти переходом яко мога більшого числа робітників до держави. Що ж до робітників, то перш за все твердо встановлюється, що вони, як і досі, повинні лищатися найманими робітниками; демократичні дрібні міщане (буржуа) бажають лише робітникам кращої платні і забезпеченого істнування і сподіваються цього досягнути шляхом орґанізації в певних межах державних робіт та підприємств, а також за допомогою ріжних добродійних заряджень, словом, вони мають надію підкупити робітників більше або меньше прихованими милостинями і через таке хвилеве полегчення їхнього становища зломити їх революційну силу... Ці вимоги, однак, в жадному разі не можуть задовольнити партію пролєтаріяту. В той час як дрібнобуржуазні демократи хотять яко мога швидче і, що найвище, по переведенні згаданих домагань покласти край революції, нашим інтересом і нашим завданням є — робити революцію перманентною (безперервною) аж доти, доки всі більше або меньше маєтні кляси не будуть зіпхнуті з їхнього пануючого становища, доки державну владу не здобуде пролєтаріят і доки асоціяції (товариства) пролєтарів не тільки в одній країні, але по всіх пануючих країнах цілого світа не поступлять так далеко наперед, що припиниться конкуренція пролєтарів в межах цих країн, і доки, що найменьше, найголовніші продуктивні сили не будуть сконцентровані в руках пролєтаріяту. Для нас може розходитися не про якусь-там зміну приватної власности, а тільки про її знищення, не про зменьшення клясових противенств, а тільки про знесення кляс, не про покращання істнуючого громадянства, а тільки про заснування нового. Що дрібнобуржуазна демократія підчас дальшого розвитку революції здобуде в Німеччині на якийсь незнач-

ний час переважаючий вплив — не підлягає жадному сумніву."

Читаючи тепер ці рядки, писані 1850 р., хочеться гукнути разом з Жаном Польом: „Сучасність є малпою минувшости!", а якщо поставимо замість „дрібнобуржуазні демократи" назвище „соціялдемократична партія", то знайдемо ту точку погляду, на котрій повинен стояти супроти цієї партії кождий соціяліст або кождий комуніст, як ми тепер кажемо, відновлюючи назву 1848—50-тих років. „Промова" поручає слідуюче поступовання (тактику):

а) підчас блищої революційної боротьби, котра дасть їм (дрібнобуржуазним демократам) перевагу;
б) після цієї боротьби, протягом часу переваги над поваленими клясами і над пролєтаріятом.

(До „а".) Щоби мати змогу енерґійно і грізно виступити проти цієї партії (дрібноміщанських демократів), зрада котрою робітників почнеться з першою хвилею перемоги, робітники мусять бути озброєні і орґанізовані. Мусить бути негайно (відразу) переведено озброєння цілого пролєтаріяту рушницями, скорострілами, гарматами і муніцією, треба буде рішучо виступити проти відживлення старого проти робітників спрямовованого горожанського рушення (міліції). Де, однак, цього не можна буде перевести, там мусять робітники намагатися самостійно зорґанізуватися в пролєтарську ґвардію, з ними самими вибраним начальником і власним ними ж обраним ґенеральним штабом і слухати наказів не державної влади а тільки революційних громадських рад, обраних самими робітниками. (Див. також **Маркс:** Громадянська війна, розд. III.) Робітники державних підприємств мусять добиватися озброєння і орґанізації їх в особливий кіш (корпус) з ними ж обраним начальником, або яко частини пролєтарської ґвардії. Зброї і муніції під жадною умовою не сміється випустити з рук (кожда спроба роззброєння, в разі потреби, мусить зустріти збройний опір). Знищення впливу буржуазних демо-

кратів на робітників, негайна самостійна і озброєна орґанізація робітників, а також обстоювання яко мога більше тяжких і компромітуючих умовин для хвилево неминучого панування буржуазної демократії, це є тими головними точками, котрі пролєтаріят, а тим самим і Союз (комуністів) повинен мати на оці підчас і після майбутнього повстання.

Першою точкою, на котрій буржуазні демократи вступлять в конфлікт (в спір) з робітниками, буде знесення февдалізму . . .

Далі, демократи будуть або безпосередно виступати за федеративною республікою, або, що найменьше, як що вони не зможуть оминути одної і неподільної республіки, будуть намагатися ослабити центральне правительство за допомогою можливо більшої самостійности і незалежности громад і провінцій. Супроти цього пляну робітники мусять виступати не тільки за одною і неподільною німецькою республікою, але також і за як найрішучішою централізацією влади в руках держави. Вони не сміють дати себе збити з пантелику демократичними розмовами про свободу громад, самопорядкування і т. п. . . . Ніяким чином не можна допустити до того, щоби форма власности, котра стоїть ще поза сучасною приватною власністю і з неминучістю в ній гине, увіковічила . . . власність поодиноких громад. Як у Франції 1793 р., таксамо і нині в Німеччині переведення як найбільш строгої централізації є завданням дійсно революційної партії.

. . . На початку руху робітники, природно, не можуть ще обстоювати безпосереднього здійснення комуністичних заряджень. Але вони можуть:

1. Примусити демократів втручатися по можливости у всі галузі дотеперішнього громадського ладу, перешкоджати його правильному ходові і самих себе компромітувати, а також сконцентрувати в руках держави яко мога більше продуктивних сил, засобів транспорту, фабрик, залізниць і т. п.

2. Вони мусять ріжні проєкти демократів, котрі кождого разу будуть виступати не яко революціонери, лише яко 'звичайні реформісти, загострювати до крайности і робити з них безпосередній напад на приватну власність; так наприклад, якщо демократи запропонують закупити залізниці і фабрики, то робітники мусять вимагати, щоби ці залізниці і фабрики просто і без жадного відшкодовання були сконфісковані державою як власність реакціонерів. Якщо демократи запропонують пропорціональні податки, робітники мусять вимагати поступових; якщо демократи самі запроєктують поміркованi поступові, мусять робітники обстоювати такий податок, ставки котрого збільшувалися би так швидко, що великий капітал при тому знищився би; якщо демократи будуть домагатися реґульовання державних боргів, мусять робітники вимагати державного банкротства . . . (Робітники) найбільше мусять спричинитися до своєї остаточної перемоги тим, що ясно зрозуміють свої клясові інтереси, що боронитимуть як тільки зможуть самостійного становища своєї партії і ніякими лицемірними фразами буржуазних демократів не дадуть себе збити з шляху незалежної орґанізації партії пролєтаріяту. Їх боєвим кличем мусить бути: перманентна революція.

Другий випадок. Якщо проклямовано диктатуру пролєтаріяту.

В творах **Маркса і Енґельса** ми знайшли тільки деяки виразні вказівки, котрі перш за все кажуть про те, що **клясова держава мусить бути зломана.** Про подробиці переведення цього завдання істнують лише натяки. Можливо, що більш точні заяви можна знайти в протоколах льондонського просвітного робітничого товариства, котрі переховуються у Макса Нетляв. Те що ми находимо з приводу цього в за-

писках, що походять з кол союзу комуністів, належить до 1850—51 р.р. Чи ці „правила переведення“ диктатури пролєтаріяту є міродатними для обох комуністичних фракцій (1. Маркса-Енґельса і 2. Віліх-Шапера), тяжко тепер встановити. Оскільки мені відомо проти цих „правил“ Маркс і Енґельс не виступали. Навпаки, багато поодиноких місць з них стоять в згоді з пізнішими заявами Маркса і Енґельса.

Ці „правила переведення диктатури пролєтаріяту“ мають, звичайно, своїх попередників і то перш за все в „необхідних зарядженнях підчас близшої соціяльної революції“ вайтлінґівського „Союзу Визволення“. Обидва документа були знайдені 1851 р. у парижських членів Союзу Комуністів, фракції **Віліх-Шапера.** Твердо встановлено, що в січні 1850—51 р.р. одна з трьох парижських громад дискутувала над питанням: Як маємо поводитися перед, підчас і по революції? Тему, котра, як ми бачили, обмірковував також і Центральний Комітет фракції **Маркса-Енґельса** в одній своїй промові.

I.

Домагання народа.

(1850—1851.)

1. В моменті революції престають істнувати всі істнуючі правительствені установи.
2. Озброєний народ негайно скрізь вибирає революційні виділи (комітети), котрі беруть всю владу в свої руки. Центральний виділ (комітет) перебуває в першому значнішому місті, котре є в руках революції. Він має диктаторську владу; всі революційні виділи посилають до центрального виділу своїх відпоручників.
3. Всі податки касуються. Кошти для державних видатків здобуваються через:
   a) конфіскацію власности князів і зрадників народу;

б) наложення арешту на банки і державні каси;
в) примусові позики від усіх капіталістів;
г) новосотворені папірові гроші.

4. Всі державні борги касуються без відшкодовання, а старі папірові гроші проголошується поза курсом.
5. Держава переймає всі гіпотеки (позики під нерухомість), жадної гіпотеки не можна більше виповісти. Власники їх будуть відшкодовані державою відповідно до їхніх обставин.
6. **Всіх противників революції розброюється.**

   Революційний народ від 17 до 60 років складає військо: молодша, нежоната частина його обовязується боротися перш за все проти зовнішнього ворога, а старша проти внутрішнього. **Народ ніколи не сміє бути знову обеззброєний.**
7. Всі суди касується. На їх місце вступають трибунали, склад котрих визначується революційними виділами (комітетами) і до котрих приставляється комісарів, іменованих центральним виділом (комітетом).
8. Забезпечується істнування всіх революційних борців та їхніх родин. Кождий мусить працювати. Держава мусить кождому забезпечити роботу за відповідну, визначену робітничими виділами (радами) платню.
9. Всі залізниці, кораблі та инші громадські засоби получення бере держава в свої руки. Таксамо всі фабрики і майстерні, котрі не працюють в тій мірі, в якій могли би працювати, і котрих потрібує держава, щоби дати зарібок робітникам. Сільські робітники будуть затруднені на державних маєтках, на умовах, зачначених в § 8.
10. Палаци і замки князів та богачів використовується для шкіл та ріжних охоронок, а так-

само для инших загальнокорисних цілей. Доглядання, навчання і виховання має бути безплатне.

II.

Правила поступовання для Союзу перед, підчас і по революції.

(Витяг.)

1. Правила підчас вибуху і протягом революції.

Головним завданням Союзу є здобуття для четвертого стану (пролєтаріяту) політичної влади як засобу, котрий дає змогу розпоряджати всіма силами держави в цілях внутрішньої орґанізації. Ця політична влада мусить ґрунтуватися:

а) в першій лінії на озброєній силі,

б) на орґанізації правительственної власти і адміністрації в інтересах четвертого стану (пролєтаріяту),

в) нарешті на установах, котрі роблять четвертий стан (пролєтаріят) матеріяльно незалежним від буржуазії, при чому вони ставлять його в безпосередні стосунки до держави, а саме того роду, що орґанізація праці становить підвалину політичних виборних тіл, творить озброєну силу і дає державі змогу, як громадському капіталістові, подолати через свою конкуренцію приватний капітал.

До а). Фізична сила в моменті побідоносної революції перебуває в руках четвертого стану (пролєтаріяту). Тому завдання Союзу полягає в тому, щоби не дати цій силі розпорошитися, бо в такому випадкові вона (сила) перейде знову до постійної армії, котру завше можна буде вжити як знаряддя реакції. Розпорошенню можна запобігти тим, що четвертий стан (пролєтаріят) скрізь негайно зорґанізується, ли-

шиться при зброї і, таким чином, становитиме революційне народнє військо. Істнування кождого борця революційного народнього війська, а також і його сімї, забезпечується державою негайно і на завше. При орґанізації народнього війська союз має впливати в тому напрямі, щоби посади вождів попадали в руки мужів, котрі належать до четвертого стану. Реакційна буржуазія мусить бути обеззброєна. Де невеличкі частини постійного війська прилучуються до революції, там вони розділюються по окремих частинах народнього війська. Де ж прилучуються більші частини, там негайно в їхні ряди вступають певні надійні люде з народнього війська. Члени союзу перебувають по всіх військових частинах і поширюють орґанізації Союзу. Тут полягає головна вага для цілого дальшого розвитку. Залишиться збройна сила в руках і під проводом представників четвертого стану (пролєтаріяту) то тим самим буде дана змога дальшої орґанізації. Буде цей провід втрачений, мусимо тоді знову розпочинати цілий процес революціонізації, аж поки через якийсь час знову не буде здобуто владу, як основну умову всього дальшого.

До б). Революційне правительство буде складатися з тих, котрі вибороли революцію. Буде складений центральний виділ (комітет) з усіх революційних повстаньчих виділів, обраних озброєним четвертим станом (пролєтаріятом). Союз, завдяки своїй централізації, буде при тому впливати головно на те, щоби всі політично невироблені і непевні елєменти не мали там місця. Згаданий Центральний Виділ (Комітет) має диктаторську владу. Він не може її виріктися; однак має право уділяти її поодиноким людям для переведення певних доручень і то на певний час.

На місце всіх правительственних урядників вступають громадські, повітові і ґуберніяльні виділи. На чолі кождого стоїть правительственний комісар. Кождому з цих комісарів стоїть до розпорядимости команда революційного народнього війська.

Члени Союзу переймають самі найбільш значні комісаріяти і притягають до союзу инших комісарів, оскільки це потрібно. Комісарі повинні бачити своє головне завдання в централізації всіх засобів.

Тому найпершою роботою комісарів мусить бути:

1. Статистичний перепис всіх громад, повітів і т. д. після зізнань мешканців, їх вік, заняття і маєток, далі, подання істнуючих запасів плодів, сирих матеріялів, продуктів, ріжного роду худоби, транспортних засобів, істнуючих варстатів і фабрик, а також їхньої продукційної здатности;
2. Сотворення громадських, повітових і ґуберніяльних маґазинів для перехования запасів. Вони мусять лежати при залізничій лінії.
3. Заложення революційних трибуналів по всіх повітових і ґуберніяльних містах.

Особливу увагу повинні комісарі звертати на:

1. спинення еміґрації;
2. спинення вивозу шляхотних металів;
3. заарештовання всіх ворогів народу, покарання народним судом явних зрадників на місці їхнього злочину; меньш тяжко обтяжених — повітовими трибуналами (ще меньше обтяжених — ґуберніяльними трибуналами).

До в). Основи всіх дальших орґанізацій, котрі потягають за собою як найбільш далекойдучі консеквенції, і котрі через те мусять бути переперті всіма способами, суть:

1. Революційна держава повинна кождому громадянинові, котрий вимагає заняття, давати йому таке, призначаючи при тому вистарчаючу платню.
2. Держава повинна перебрати виховання всіх дітей в свої руки і урядити громадські заклади для приняття їх.

До 1. Робота для робітників і вистарчаюча платня за неї буде зоставатися забезпеченою їм аж поки в упорядкованій робітничій державі відносини найму

взагалі не щезнуть. В такий спосіб працюючі є державними робітниками і їх істнування неподільно звязано з істнуванням держави. Де робітники є революційними, там дається їм право самостійного вибору керовників підприємства; в противному випадку згадані керовники призначуються комісарами.

Потрібні фабрики, заводи і економії будуть взяті дорогою експропріяції перш за все у тих власників, котрі не можуть розвинути вповні їх продукційної здатности.

Народнє військо і орґанізовані державні робітники доповнюють тепер себе взаємно в той спосіб, що ті, котрі виступають з народнього війська, приймаються в робітничі орґанізації, в той час як військо своєю чергою поповнюється головним чином з робітничих орґанізацій. Державних робітників озброюється і орґанізовується по-воєнному. »Громадські, повітові і ґуберніяльні комісари є членами робітничих управ. В міру того, як будуть збільшуватися державні установи, вони будуть посилати своїх представників до правительства (центрального виділу). Дальші засоби для переведення повищої орґанізації революційне правительство здобуде через:

1. Конфіскацію скарбових маєтків і маєтків всіх ворогів революції. Всі сконфіскані добра зостаються непозбутньою власністю держави;
2. Примусові позики в як найширшій мірі від усіх, хто має багатства понад 5000 талярів. Ці примусові позики мають бути сплачені готівкою або — з дозволу правительства в кождому поодинокому випадку — в продуктах. Позика буде установлена після процентової степені, котра буде збільшуватися разом зі збільшенням величини маєтку.
3. Випуск нових папірових грошей на суму, відповідну до потреб і до уневажнення всіх державних паперів старої держави. Папірові гроші вартостю від 1 до 5 талярів, котрі є в посі-

данні робітників, можуть бути виміняні на нові папірові гроші протягом трьох днів, від дня проголошення уневажнення.

4. Переняття державою всіх гіпотек, так, що жадна з них не може вже бути виповідженою.
5. Переняття державою всіх засобів получення і копалень.
6. Поставлення закордонної торговлі під управу держави.

д) **Перехід від революції.**

Народнє військо поволі переходить в робітничу орґанізацію, котра потім становить одиноку озброєну силу держави.

Комісаріяти перестають істнувати і лишаються тільки зазначені вгорі виділи (комітети). Центральний Виділ або правительство складається з депутатів робітничих орґанізацій і з депутатів від ґуберній, обраних на підставі загального виборчого права.

Місце трибуналів займають суди присяжних, порядок творення котрих буде згодом встановлений.

Всі давніші карні і цівільні закони касується.

Спеціяльні зарядження для переходової доби по революції мають бути встановлені конґресом пізніше, бо доперва перебіг революції покаже необхідність тих чи инших з них. Проте основною умовою соціяльної держави по революції союз вважає: з одного боку централізацію всіх економічних засобів продукції і політичної влади, з другого боку свобідне самопорядкування, з котрого і мусить ця централізація повставати.

Друк Ота Ельзнера у Берліні.